

Lannert Judit: Szelekciós problémák a szakképzésben és ennek következményei

Az MTA-n elhangzott márc.3-i előadás

A magyar foglalkoztatottsági ráta messze elmarad a nemzetközi átlagtól, a szakképzetlenek majdhogynem reménytelen helyzetben vannak a munkaerőpiacon, a foglalkoztatást tekintve igen nagyok a területi egyenlőtlenségek. Ez a helyzetértékelés mindannyiunk számára világos, mint ahogy egyetérthetünk az olyan kitörési pontokban is, mint pl. a képzettségi szint emelése. Ugyanakkor a jól megjelölt célokhoz is sokféle út vezethet, és itt már sokkal több ellentmondást tapasztalhatunk. A tankötelezettség hosszának csökkentése, vagy a két évre szorított szakközépiskolai érettségi éppen nem a képzettségi szint emelését fogja eredményezni. A jó célokhoz gyakran nem megfelelő eszközök rendelkeznek, egyrészt azért, mert különböző intézményi érdekek nagyon erősen hatnak, másrészt ugyanannyira oka lehet az, hogy bizonyos fogalmak alatt nem ugyanazt értjük és ez bizony félreértéshez és tévutakhoz vezethet. Ilyen, amikor a gyakorlati képzést azonosítjuk a kompetenciafejlesztéssel. Fontos leszögezni, hogy kompetencia fejlesztése nem csak iskolában történhet, hanem a gyakorlati képzőhelyen is, és akár a mester is hozzájárulhat ehhez a folyamathoz. Ugyanakkor, ha azt gondoljuk, hogy valóban túl hosszú az általános képzés, mert túl akadémikus jellegű, és a fiatalok kompetenciáit a korai szakképzés fogja leginkább fejleszteni, akkor tévedünk. Nemzetközi példák sem igazolják, hogy az általános képzés hosszának csökkentése javítaná a fiatalok általános kompetenciáit. A gyerekek nem azért morzsolódnak le, mert túl általános az oktatás és több gyakorlatra (lásd szakmai műhelyben végzett manuális tevékenységre) vágynak, hanem azért, mert az oktatás unalmas, nem motiválja őket. Ezért nem az általános képzés hosszát kell lerövidíteni, hanem éppen ellenkezőleg, az általános kompetenciákat fejlesztő szakaszt kell valódi élménnyé tenni.

A szakképzésnek ráadásul ma Magyarországon nemcsak a munkaerőpiac igényeinek kellene megfelelni, de szociális/szocializációs problémákat is kezelnie kell. Nagyon erős szelekciós mechanizmus működik a magyar iskolarendszerben, és tudjuk jól, hogy ennek egyik elszenvedője a szakképzés. A magyar iskolarendszer erőteljes szelektivitása következtében a szakiskolai képzésben ugyanis olyan erős kontraszelekció zajlik le a tanulók (lásd 1. táblázat) és pedagógusok körében, ami kedvezőtlen iskolai klímát eredményez.

Szövegértés kompetenciamérés 2008								
6. évfolyam			8. évfolyam			10. évfolyam		
1995/96-os születésűek	Átlag	N	1993/94-es születésűek	Átlag	N	1990-1992-es születésűek	Átlag	N
Általános iskola	527	77411	Általános iskola	507	71978	Szakiskola	395	15537
						Szakközépiskola	493	33447
						4 évfolyamos gimnázium	553	25871
			6 évfolyamos gimnázium	581	4384	6 évfolyamos gimnázium	585	3671
8 évfolyamos gimnázium	599	3425	8 évfolyamos gimnázium	585	3086	8 évfolyamos gimnázium	590	2306
Összesen	530	80836	Összesen	514	79448	Összesen	500	80857

1. táblázat Tanulói teljesítmények pedagógiai programonként

Forrás: OKM, 2008

A 2008-as évi Országos Kompetenciamérés adatai alapján a szövegértési teljesítmény átlagon (az országos átlag 500 pont) aluli a szakképző intézményekben, és átlagon felüli a gimnáziumokban. A szakiskolai tanulók átlagos teljesítménye kétharmada a 8 évfolyamos gimnáziumi tanulók teljesítményének. Tény az is, hogy a tanulók szelektálása már 10 éves korukban elkezdődik, ahol jól láthatóan a nyolc évfolyamos gimnáziumok lefölözik a tanulók krémjét, és ez a folyamat nem áll meg, hanem folytatódik a következő évfolyamokon is.

Holott nem magától értetődő, hogy a szakképzésbe kevésbé jó képességű gyerekeknek kellene bekerülni. Ez sok országban nem is így van. Ráadásul nemcsak a tanulói összetétellel lehetnek problémák, hanem a pedagógusival is. A Pedagógus 2010 kutatásunkban több ezer pedagógust két héten át kérdeztünk arról, hogy pontosan mivel töltik a napjukat, és néhány kérdést az intézményvezetőknek is feltettünk. Az adatok azt mutatják, hogy az iskolai klíma tekintetében nemcsak a tanulókat, de a pedagógusokat illetően is probléma van. Amikor azt kérdeztük egy iskolaigazgatótól, hogy hány százalékát vinné magával egy új iskolába a mostani tantestületnek, átlagosan 63% volt a válasz, de ennél alacsonyabb arányt (59%) mondtak a szakiskolai igazgatók (lásd 2. táblázat). Ahol nagy a fluktuáció, ott magasabb a

pályakezdők aránya, ezt láthatjuk a szakiskolákban, miközben itt a legmagasabb a betöltetlen álláshelyek száma. A szakiskolai igazgatók választották legnagyobb arányban azt az opciót is, hogy megválnának azoktól a tanároktól, akik kevésbé terhelhetők és helyükre újakat vennének fel. Jól látható, hogy a szakiskolák nagy része egy olyan munkahely, ahova nem szívesen mennek dolgozni, ez az igazság.

	Az iskola összes pedagógusának kb. hány százalékát vinné magával egy új iskolába?	Pályakezdők aránya	Hány százaléka az igazgatónak mondta, hogy megválna azoktól a tanároktól, akik kevésbé terhelhetők és helyükre újakat venne fel	Betöltetlen pedagógus álláshely száma
Általános iskola	65	10	9	1
Van szakiskola	59	17	18	11
Nincs szakiskola	66	11	11	4
Összesen	63	13	13	8

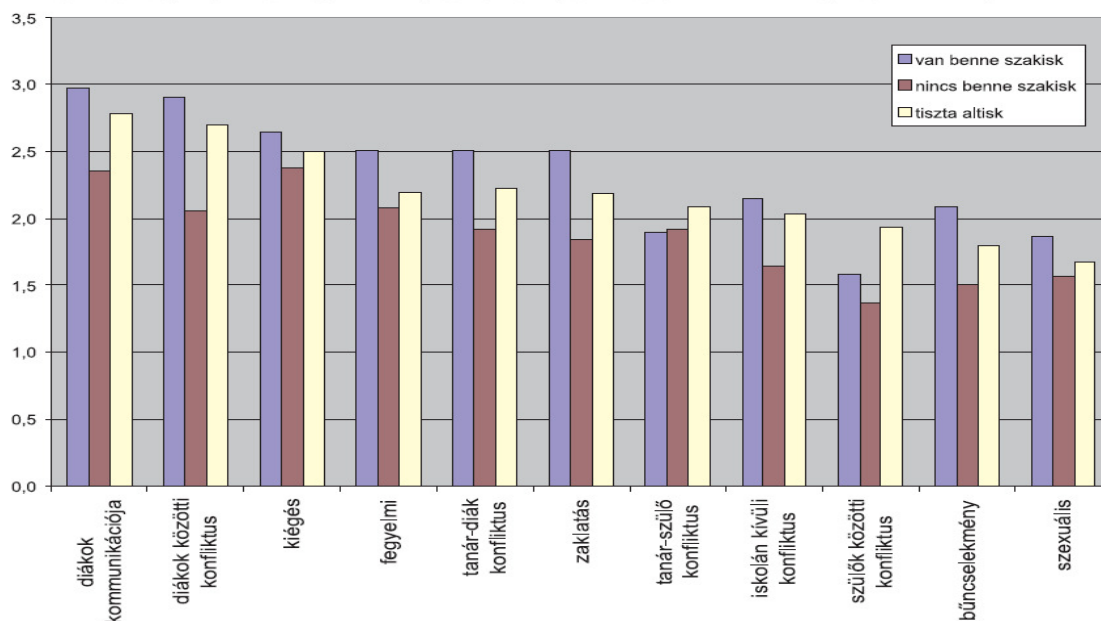
2. táblázat Intézményvezetői válaszok a tantestületet illető néhány kérdésre

Forrás: Pedagógus 2010 kutatás, Tárki-Tudok

Még egy fontos dimenziót idehoznék a szakiskolákat bemutatva, amiről keveset szoktunk beszélni, pedig nagyon fontos dimenzió, ami a nemzetközi irodalomban is egyre inkább előtérbe helyeződik. Ez pedig nem más, mint az a felismerés, hogy maga a fizikai tér is befolyásolja, hogy mennyire hatékony az oktatás. Ha megnézünk egy átlagos szakiskolát vagy szakképző intézményt akár kívülről, akár belülről, azt gondolom, hogy egyfajta sivárságot tükröz sok helyszínen. Én azt gondolom, hogy ebből egyenesen adódik az a képlet, hogy a kedvezőtlen tanulói összetétel és kontraszelektált pedagógusi állomány, a kedvezőtlen munkakörülményekkel és a nem megfelelő terekkel együtt rossz klímához és ezáltal egyben konfliktusokhoz vezet. Habár már lecsengett ez az iskolai erőszak téma, de azért egy évvel ezelőtt több kutatás is folyt ezen a területen. Ezek mindegyike arra az eredményre jutott, hogy az iskolai erőszak jelenségei sokkal jelentősebben, nagyobb arányban vannak jelen a szakiskolákban.

1. ábra

A KÜLÖNBÖZŐ TERÜLETEK KEZELÉSÉNEK PROBLEMATIKUSSÁGA AZ ÁLTALÁNOS ISKOLAI IGAZGATÓK, A SZAKISKOLAI KÉPZÉST NYÚJTÓ ÉS NEM NYÚJTÓ KÖZÉPFOKÚ INTÉZMÉNYEK VEZETŐI SZERINT (CSAK AZOK VÉLEMÉNYE, AKIK VÉLEMÉNYT TUDTAK MONDANI, 1-4-ES SKÁLÁN, AHOL A 4 KÉPVISELI A „NAGYON NAGY PROBLÉMÁT JELENT” VÁLASZT)

Forrás: Erőszak az iskolában, Kölöknet kutatás

A Kölöknet szülőportál is végzett egy felmérést az Oktatási Minisztérium megrendelésére, ahol az iskolaigazgatók arról nyilatkoztak, hogy az iskolai erőszak különböző megjelenési formáit mennyire tartják súlyos problémának a saját intézményükben. Az eredmények alapján a középiskolák a béke szigeteinek tűnnek, míg a szakiskolákban, vagy ott, ahol van szakiskolai képzés is, jelen vannak olyan súlyosabb problémák, mint a fegyelmi problémák, a zaklatás is. A szakiskolák csaknem 50%-ában okoznak problémát a súlyos agresszív cselekedetnek számító tanár-diák konfliktusok, míg a gimnáziumoknak csak 10-15%-ában. Az a néhány konfliktus, ami kevésbé van jelen a szakképzésben, mint például a szülők közti konfliktus vagy a tanár-szülő konfliktus, pedig inkább arra utal, hogy itt a szülők már meg sem jelennek ezekben az intézményekben. Sajnos – kutatási eredmények is azt mutatják, hogy – a délutáni programok kínálatát tekintve is rendkívül sivarak ezek az intézmények. Jól láthatjuk, hogy a szelekció, ami az egész iskolarendszert áthatja, milyen súlyos hatással van a szakiskolákra.

A közoktatási törvény koncepcióban sajnos több olyan elem is található, amelyek éppen hogy tovább növelhetik a szelekció már eddig is igen magas mértékét. Ilyen lehet például a tankötelezettség hosszának túlzott mértékű csökkentése, vagy ilyen lehet a felzárkóztató kislétszámú csoportok bevezetése. Ilyen a Híd program, illetve a rövidebb szakiskolai és

szakközépiskolai programok is azt vetítik előre, hogy ez a fajta szelekciós mechanizmus még jobban felerősödik. Ugyanis ha differenciálatlan és reflektálatlan a pedagógia, akkor hihetetlen veszélyeket tud jelenteni, ha ilyen „blokkosított programok”-ba válogatjuk szét a gyerekeket. A nem megfelelő pedagógia ugyanis éppen, hogy felerősíti a meglévő hátrányokat. Sajnos – mint arra már többen rámutattak - az esélyegyenlőség, esélyteremtés nem is szerepel a közoktatási törvény koncepciójában, holott jól láthatóan az egyik kulcsproblémáról van szó. Félő, hogy ezek a törvénykonceptióban szereplő felzárkóztató programok nem szelekciós pontok lesznek, hanem a tanár számára dobnak mentőövet ahhoz, hogy megszabadulhasson a kezelhetetlennek ítélt gyerektől. Csak akkor hihető el, hogy ezek a programok valóban a gyerek érdekét szolgálják, ha monitorozni fogják ezeket. Szintén garancia lehet arra, hogy nem lesz a működés célellentétes, ha az életpályamodellben azok a pedagógusok, akik a tanulók felzárkóztatásában jól teljesítenek, vagyis ezeket a gyerekeket vissza tudják a „mainstream”-be vinni, magas jutalomban részesülnek. Fontos garancia lenne az is, ha a felzárkóztató programok hosszát maximálnák, mondjuk maximum két évben, utána vissza kell vinni a gyerekeket a normál oktatásba. Amíg ezek a garanciák hiányoznak, addig nem hihető el, hogy ezek a programok valóban azt a célt fogják szolgálni, amit egyébként hangoztatnak.

Túl azon, hogy elfogadhatatlan és szakmailag sem indokolt, hogy a gyerekek 20-30%-a kiessen a rendszerből, ez a fajta szortírozás és szelektálás nélkülözi a kollegialitást is, hiszen a nehezen kezelhető tanulókat az egyik pedagógus a másikra löcsöli, azzal, hogy majd a másik megoldja a problémát. De nem oldja meg, ezek a gyerekek előbb-utóbb kihullanak a rendszerből. Lehet, hogy az intézménynek könnyebb lesz ezáltal, de utána ezek a képzetlen fiatalok szembe jönnek velünk az utcán, el kéne helyezkedniük, és ha nem sikerül, akkor segítyt kell adni a számukra. Az intézmények parciális érdekeit kiszolgálva hihetetlen nagy veszteséget termelünk. Most úgy tűnik, hogy a képezhető gyerekeket próbálják újraosztani egymás közt a középfok, szakképzés és általános képzés intézményei. A szakképzés szereplői – megelégedve, hogy az alapképzés ennyire rossz minőségben „selejtet” gyárt, amit nekik kellene „kijavítani” – beállnak ebbe a „képezhető gyerekeket lefölözzük, szétosztjuk egymás közt” versenybe. Lehet, hogy jobb lesz a szakképzésnek, mint eddig volt, de a nem kis számban lemorzsolódó fiatalok csak itt maradnak velünk, hiába tűnnek el az iskolából, nem tűnnek el a társadalomból. Ez biztos, hogy nem megoldás. Leszakadók mindig lesznek, de azt gondolom, hogy az arányuk 5%-nál több nem lehetne. Az ő számukra valóban kellenek programok a közoktatás minden szintjén és a szakképzésben is, mint ahogy vannak is ilyen programok. Egyik ilyen tényekre alapozott fejlesztésnek tekinthető az ún. Dobbantó program,

ami a rendszerből kiesett gyerekeket próbálja visszacsábítani az iskolába. Itt nagyon komoly munka zajlik, folyamatosan monitorozzák a programot, vannak coach-ok, vannak mentorok, van külső értékelés, tehát lehetőség szerint tényekkel alapozzák meg a fejlesztést és eredményesnek is tűnik a program, egyelőre 3% alatti a lemorzsolódás aránya. A program tervezői azzal is tisztában voltak, hogy a fizikai térnek fontos szerepe van, az egyik legfontosabb eleme a programnak, hogy a tantermet barátságosabbá, vonzóbbá, változatosan használhatóvá tegyék.

A nagy kérdés az, hogy vajon csak a minőségi szakképzés vagy pedig a hátránykezelés is a szakképzés feladata? Azt gondolom, hogy akkor fog tudni minőségivé válni a szakképzés, ha a gazdaság szereplői a szakmapolitikával, közoktatással kézen fogva arra fókuszálnak, hogy a korai szakaszban minél kevesebb gyereket veszítsünk el, minél több gyerekből kihozzuk azt, ami benne van. A kulcskompetenciákat nem feltétlen az általános iskolában kell csak elsajátítani, a szakképzésben is lehet és kell az olyan kulcskompetenciákat fejleszteni, mint az idegen nyelv tudása, kommunikációs készség, vállalkozói készség, pénzügyi ismeretek. Ez utóbbi kompetenciák különösen fontosak lehetnek a szakképzés és munkaerőpiac számára, hiszen ma már nem nagyüzemi munkásokat kell nevelni, hanem olyan embereket, akik a megfelelő tudással felvértezve akár vállalkozni is tudnak, ezzel egyben munkahelyet is teremtve. Foglalkozásbővülés csak akkor lesz, ha jóval többen lesznek vállalkozók a jövőben, mint eddig. De egy vállalkozónak nagyon sok mindenhez kell értenie. Ilyen szempontból a szakképzésnek csúcsmínőségű képzéssé kéne válnia, ezekre a kulcskompetenciákra időt kell szánni, amire nem biztos, hogy a tervezett heti egy iskolai nap elegendő lesz, másrészt nagy kérdés, hogy a képző vállalatoknak vannak-e olyan mestereik, akik ezeket a kompetenciákat valóban át tudják adni. A nemzetközi példák azt mutatják, hogy érdemes megfontolni az általános képzésnek egy évvel való megfejelését, és arra rátenni egy 3 éves szakképzést. Azt gondolom, hogy a gazdaság szereplői is abban érdekeltek, hogy lehetőleg minél kevesebb gyereket veszítsünk el. A közgazdasági elemzések is azt mutatják, hogy minél korábban avatkozunk be, és minél inkább a korai szakaszokba fektetjük be a pénzt, annál nagyobb a megtérülés. Ezért azt gondolom, hogy a gazdaságnak és az oktatásnak partnerekké kellene ebben válni, a szakképzés is csak így tud minőségi képzéssé válni.

Végezetül mint ennek a rendezvénynek az egyik társszervezője szeretném megköszönni Önöknek, hogy ilyen nagy létszámban és ilyen masszívan kitartottak. Mi jövőre is szívesen vállaljuk, hogy a szakmapolitikát a tényekkel szembesítsük, tehát remélem, találkozunk jövőre ugyanitt. Köszönöm szépen a figyelmet.